

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2019-66-35>
УДК 338.45

Дергачова В.В.

д.е.н., проф.,
НТУУ «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

Обельницька Х.В.

к.е.н., доц., Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу

Derhachova V.V.

National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Obelnytska Kh.V.

Ivano-Frankivsk National Technical University
of Oil and Gas

**СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОДІЇ РИНКОВИХ І ДЕРЖАВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ
РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ТАРИФУ
НА ПОСЛУГИ РОЗПОДІЛУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ**

**SPECIFICS OF INTERACTION OF MARKET AND GOVERNMENT INSTRUMENTS
OF RELATIONSHIP REGULATION IN THE FIELD OF TARIFF FORMATION
OF NATURAL GAS DISTRIBUTION SERVICES**

Стаття присвячена виявленню специфічних особливостей використовуваних інструментів для регулювання відносин між суб'єктами ринку природного газу у сфері тарифоутворення на послугу розподілу природного газу з метою систематизації основних недоліків та переваг кожного інструмента окремо. Розглянуто основні цілі, досягнення яких передбачає застосування впливу на газорозподільні підприємства спільно з боку держави та ринку через застосування означених інструментів. Представлено специфіку взаємодії регулювання відносин у сфері формування тарифу на послуги розподілу природного газу. Визначено необхідні умови для забезпечення ефективності системи регулювання при її застосуванні в ході запропонованого концептуального підходу до реалізації тарифної політики, що дозволить на практиці реалізувати реформи.

Ключові слова: тариф, інструмент, ціль, ринок, державне регулювання, послуга розподілу природного газу, ринок природного газу.

Статья посвящена выявлению специфических особенностей используемых инструментов для регулирования отношений между субъектами рынка природного газа в сфере тарифообразования на услугу распределения природного газа с целью систематизации основных недостатков и преимуществ каждого инструмента в отдельности. Рассмотрены основные цели, достижение которых предполагает применение воздействия на газораспределительные предприятия совместно со стороны государства и рынка через применение указанных инструментов. Представлены специфика взаимодействия регулирования отношений в сфере формирования тарифа на услуги распределения природного газа. Определены необходимые условия для обеспечения эффективности системы регулирования при ее применении в ходе предложенного концептуального подхода к реализации тарифной политики, что позволит на практике реализовывать реформы.

Ключевые слова: тариф, инструмент, цель, рынок, государственное регулирование, услуга распределения природного газа, рынок природного газа.

The article is devoted to identifying the specific features of the tools used to regulate relations between natural gas market participants in the field of tariff formation for the natural gas distribution service in order to systematize the main disadvantages and advantages of each instrument separately. The main goals are considered, the achievement of which involves the application of influence on gas distribution companies jointly by the state and the market through the use of these tools. The specifics of the interaction of regulation of relations in the field of tariff formation for natural gas distribution services are presented. The necessary conditions for ensuring the effectiveness of the regulatory system in its application in the course of the proposed conceptual approach to the implementation of tariff policy, which will allow in practice to implement reforms. It is emphasized that the current system of state regulation of the natural gas market needs further optimization and harmonization. Obstacles to the achievement of these four goals have been identified: the lack of a common political vision of the balance of interests of the state and consumers; conflicts over infrastructure use; political populism. Developments on the application of state and market regulatory instruments in the field of tariff formation for the natural gas distribution service will help the legislature and the executive to take a more comprehensive approach to the formation of state regulatory policy in the natural gas market. As a result of studying the specifics of interaction between market and state instruments of regulation of relations in the field of tariff formation for natural gas distribution services and presenting approaches to solving the identified problems will be business development, economic growth and competitiveness of domestic goods, reducing unemployment, reducing financial and time costs. After all, the energy component is related to both the sphere of production and trade, public use in particular, namely the use of natural gas as a commodity and the use of natural gas distribution services.

Key words: *tariff, tool, purpose, market, state regulation, natural gas distribution service, natural gas market.*

Постановка проблеми. Складність системи господарських відносин між суб'єктами ринку природного газу пояснюється різноспрямованістю інтересів в процесі купівлі-продажу газу та доступу до мереж. Підсилює проблему неузгодженості велика чисельність: споживачів – 12,2 млн. [1], постачальників – 307 [2], операторів ГРМ – 46 [3].

Водночас, саморегулювання ринку як спосіб управління економікою властиве за умови вільної конкуренції, що не характерне ринку природного газу. Тому до об'єктивних причин необхідності регулювання ринкових відносин можемо віднести також зменшення монополістичного впливу, регулювання макроекономічних пропорцій, розроблення та реалізація науково-технологічної, інвестиційної та соціальної політики, фінансування фундаментальних досліджень у галузі суспільних, природничих і технічних наук за рахунок бюджетних коштів і кредитів, економічний захист власних пріоритетних виробництв, розроблення регіональної політики, фінансування заходів соціального та культурної політики, пом'якшення впливу кризових явищ; соціальний захист населення, вироблення вимог з охорони навколишнього середовища та його відтворення, захист особи, підприємництва, інтересів держави, майнових та інших прав громадян, організація інвестиційної діяльності.

З іншого боку повноцінне усвідомлення цієї проблематики дозволить системно підійти до реформування системи державного регулювання, прибрати невиправдані бар'єри, оптимізувати процедури, виправити помилково чи надмірно застосоване регулювання, імплементувати кращі світові практики. В результаті вивчення специфіки взаємодії ринкових і державних інструментів регулювання відносин у сфері формування тарифу на послуги розподілу природного газу та представлення підходів до розв'язання виявлених проблем стане розвиток бізнесу, зростання економіки та конкурентоспроможності вітчизняних товарів, скорочення безробіття, зменшення фінансових та часових витрат бізнесу. Адже енергетична складова є дотичною як сфері виробництва, так в торгівлі, суспільному користуванні зокрема, а саме використанню природного газу як товару та користування послугою розподілу природного газу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регулювання процесів ціноутворення та управління ними досліджуються в роботах А. Маршалла, Дж. Кейнса, Дж. Гелбрейта, П. Самуельсона, І. Ліпсіца, С. Хавіной, Е. Уткіна та інших. Проте, не дивлячись на високу наукову значимість робіт вказаних авторів, слід зазначити, що питання регулювання тарифів в перехідний період,

в періоди кризового стану економіки, в періоди переходу та розвитку залишаються недостатньо вивченими та не є об'єктами окремих досліджень. Економічні аспекти, законодавчі проблеми контролю та регулювання природних монополій досліджували в своїх працях багато закордонних і вітчизняних вчених, серед яких: Коуз Р., Лундберг Е., Мюллер Ю., Ньюбері Д., Ордовер Я., Портер М., Рінк С., Стренг Г., Еклунд К., Праці вищенаведених науковців стали теоретичним обґрунтуванням дезінтеграції і приватизації природних монополій в усьому світі. Тим часом, нові концепції боротьби «за» ринок і «оспорюваного» ринку, покладені в основу реформ природних монополій, не дають певної відповіді про співвідношення переваг і недоліків реального реформування, проведеного в конкретне інституційне середовище. Чи не є безперечним і що випливає з цих концепцій висновок про необхідність звуження області природних монополій. Недостатньо вирішені проблеми можливостей організації конкуренції після організації дезінтеграції. Це все вказує на недостатній рівень висвітлення проблеми регулювання відносин у сфері формування тарифу на послугу розподілу природного газу через застосування ринкових та державних інструментів.

Мета статті полягає в визначенні особливостей взаємозв'язку та формулюванні специфіки застосування ринкових та державних інструментів регулювання відносин у сфері формування тарифу на послуги розподілу природного газу для окреслення наявних проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує чимало інструментів, які застосовуються для опосередкованого регулювання роздрібного ринку природного газу, зокрема встановлені державою механізми регулювання, які діють і для інших енергетичних ринків. Крім того, існують інструменти, які характеризуються універсальністю.

Відмітимо, що на ринку природного газу держава прагне забезпечити основні цілі, серед яких найважливішими є захист споживача, створення умови для розвитку конкуренції, забезпечення сучасної та надійно

інфраструктури, а також фінансову стабільність ринку. Такі цілі досяжні через застосування певних інструментів.

Зокрема, інструменти регулювання ринку – це заходи та важелі, що використовуються для забезпечення пропорційності й стабільності в народному господарстві країни. Інструментами регулювання ринку є податки, кредити, банківські відсотки, цільові дотації та інвестиції, цінові межі, норми амортизації, мінімум заробітної плати тощо [4].

Саме для досягнення означених цілей держава використовує широкий інструментарій – тарифне, технічне, фіскальне регулювання, обмеження доступу до ринків, диверсифікація ризиків, державна підтримка, моніторинг та контроль тощо. Найбільш широким колом повноважень наділена НКРЕКП в частині регулювання діяльності природних монополій. В конкурентному сегменті (постачання природного газу) найбільший вплив має Кабінет міністрів України, який призначає постачальників зі спеціальними обов'язками та визначає правила їх діяльності, у т. ч., в частині механізму розрахунку цін (тарифу) на їх послуги.

Основними учасниками ринку природного газу є виробники, оператори газорозподільних мереж, постачальники, споживачі природного газу та інші. Але визначена мета даного дослідження передбачає зосередження на виявленні особливостей регулювання у сфері тарифоутворення на послуги розподілу природного газу. Завдяки врахуванню визначених основних цілей та застосуванню можливих ринкових та державних інструментів представимо специфіку взаємодії регулювання відносин у сфері формування тарифу на послуги розподілу природного газу (рис 1).

Ринковими інструментами виступає в основному механізм взаємодії попиту і пропозиції, що врівноважує ціну (тариф). Але в умовах ринку природного газу при формуванні тарифу на розподіл природного газу не може говорити про застосування і дієвість такого механізму в реальності через те, що по факту споживач не може обрати собі постачальника, який якнайкраще задовольняє потреби

Рис. 1. Специфіка взаємодії ринкових і державних інструментів регулювання відносин у сфері формування тарифу на послуги розподілу природного газу

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 6; 7]

у надаваній послугі. Відповідно в повній мірі не може бути реалізовано такі інструменти через проблеми створення умов для вільного ціноутворення на послугу розподілу природного газу.

З боку держави про основні регуляторні інструменти варто відзначити наступне [6]:

1. Ліцензія є недієвим інструментом регулювання операторів ГРМ та надмірно обтяжливою для постачальників. Методика визначення обсягу санкцій за порушення ліцензійних умов відсутня, що посилює корупційні ризики.

2. Тарифи на розподіл формуються за методологією «втрати плюс», що не стимулює операторів ГРМ до ощадливого та ефективного використання ресурсів. При цьому, тарифи розраховуються та перевіряються фактично «в ручну» без застосування єдиного автоматизованого програмного забезпечення.

3. Система державної підтримки вразливих споживачів потребує подальшої опти-

мізації, з урахуванням критеріїв адресності, потрібності та ефективності.

4. Рахунки зі спеціальним режимом використання, незважаючи на свою ефективність, є інструментом непритаманним країнам ОЕСР, а їх застосування може наносити шкоду інституту власності та призводити до розмивання відповідальності за невиконання господарських зобов'язань.

5. Одним з головних недоліків технічного регулювання (технічних норм), є фактична безвідповідальність за високі втрати газу високих втрат газу у мережах, які фактично перевищують загальноєвропейський показник в 4 рази. Одночасно, прийнятий у 2015 році Кодекс ГРМ зобов'язує операторів ГРМ зменшувати втрати принаймні на 5% щороку.

6. Норми надання послуг (правила взаємодії учасників ринку) в цілому досить комплексно охоплюють всі наявні на ринку бізнес-процеси, але містять ряд норм, що

сприяють порушенню прав споживачів та стримують розвиток конкуренції.

КМУ на ринку газу регулює ціну постачальників зі спеціальними обов'язками (ПСО) та процедуру купівлі-продажу ними ресурсу газу. Але інститут ПСО, який з 2017 року мав діяти у разі наявності виключних обставин, застосовується КМУ для забезпечення населення газом та усуває конкуренцію на роздрібному ринку газу. Зволікання КМУ з впровадженням повномасштабного ринку газу призвело до ініціації Секретаріатом Енергетичного Співтовариства справи проти України.

Приклад з ПСО свідчить, що регуляторна політика має недостатньо системний та прогнозований характер, через відсутність цільових індикативних показників функціонування ринку та обов'язку органів влади враховувати їх при прийнятті рішень [5].

Повноваження НКРЕКП, Міненерговугілля та Держпраці на ринку є досить нечіткі. Так, відповідно до Закону України «Про ринок природного газу», НКРЕКП має найбільш широке коло повноважень та величезний вплив на ринок. Одночасно, Міненерговугілля має функції, які дублюють окремі функції НКРЕКП, та функції, що фактично не реалізуються. Присутність Держпраці, як органу, що має забезпечувати технічне регулювання ринку природного газу, фактично є номінальною, що може створювати перешкоди для виконання НКРЕКП власних обов'язків. Тому, з метою оптимізації роботи державних органів, повноваження Держпраці у сфері технічного регулювання ринку газу пропонуємо передати до НКРЕКП [7].

Очевидно, що вартість послуг в конкурентних галузях не регулюється, а визначається ринком. Причому, в різних сегментах ринку ціна на одну і ту саму послугу може відрізнятись. Завдання тарифної політики в такому випадку складається із розробки принципів визначення вартості робіт, включених у тариф на послугу, з врахуванням різних ринкових цін на ці роботи в окремих сегментах. Процес формування тарифу на послуги розподілу природного газу повинен ґрунтува-

тися на компромісі між технічними задачами, фінансовими потребами постачальників послуг і платіжноспроможним споживачем.

Вирішення питань перспективного розвитку і модернізації газорозподільних підприємств – монополіста можна тільки за рахунок забезпечення програми розвитку через тарифну політику і при можливості суспільства платити визначений тариф. В зв'язку із вищенаведеним застосування поняття «економічно обґрунтований» є недоцільно. Оскільки слід говорити про обґрунтування тарифу не тільки з економічного боку, а й з соціального.

Для забезпечення ефективності системи регулювання при її застосуванні варто виконати певні умови: відповідне стимулювання газорозподільних компаній до раціонального використання фінансування та природних ресурсів, належне стимулювання керівництва ефективно використовувати інвестиційні вкладення, максимальне залучення споживачів, інвесторів та платників податків у процес регулювання, зниження за політизованості тарифоутворення на послуги розподілу природного газу.

Такий концептуальний підхід до реалізації тарифної політики дозволить на практиці реалізовувати передбачені реформи. В перспективі основним напрямом тарифної політики повинен стати принцип переходу до передплати населенням та іншими споживачами із забезпеченням необхідного обсягу і якості пропонованих послуг. Це допоможе виключити кредитування в процесі функціонування, а також забезпечить реальну можливість планування фінансово-господарської діяльності газорозподільних компаній в даному секторі постійні.

Висновки. Чинна система державного регулювання ринку природного газу потребує подальшої оптимізації та гармонізації відповідно до вимог Третього енергетичного пакету. Відсутність єдиного політичного бачення балансу інтересів держави та споживачів; конфліктів навколо питань про користування інфраструктурою; політичний популізм вважаємо, що напрацювання щодо тематики застосування державних та ринкових

інструментів регулювання у сфері формування тарифу на послугу розподілу природного газу допоможуть органам законодавчої та виконавчої влади більш комплексно підійти до

формування державної регуляторної політики на ринку природного газу, за необхідності, переглянути її та удосконалити методології застосування регуляторних інструментів.

Список літератури:

1. Звіт про результати діяльності НКРЕКП у 2017 році, затверджений постановою НКРЕКП від 30.03.2018 № 460 URL: <http://www.nerc.gov.ua/?id=24450> (дата звернення: 20.09.2018).
2. Перелік суб'єктів господарювання, які отримали ліцензії на право провадження діяльності із зберігання природного газу ... станом на 14.07.2017 URL: http://www.nerc.gov.ua/data/filearch/litsenziini_reestry/perelik_gaz.pdf (дата звернення: 25.09.2018).
3. Офіційний сайт НАК «Нафтогаз» URL: www.naftogaz.com (дата звернення: 20.09.2018)
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
5. Розрахунки BRDO на основі даних НКРЕКП та НАК «Нафтогаз України» URL: <https://regulation.gov.ua/dialogue/energetika/9-rinok-postavki-prirodnogo-gazu> (дата звернення: 27.09.2018).
6. Системний перегляд якості державного регулювання «Роздрібного ринку природного газу» URL: https://issuu.com/office_brdo/docs/74762b6b22d087 (дата звернення: 2.10.2018).
7. Звіт про результати діяльності НКРЕКП у 2017 році URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjZ0vGSysrsAhXIpIsKHafdB0sQFjAAegQIBRAC&url=http%3A%2F%2Fwww.nerc.gov.ua%2Findex.php%2Fdata%2Ffilearch%2FMaterialy_zasidan%2F2017%2F%3Fid%3D31942&usg=AOvVaw3r3BkDuFwNHntdrZYteFGw (дата звернення: 20.10.2018).

References:

1. *Zvit pro rezul'taty`diyaly`nosti NKREKP u 2017 roci, zatverdzheny`j postanovoyu NKREKP vid 30.03.2018 # 460* [Report on the results of the NKREKP activities in 2017, approved by the resolution of the NKREKP dated 30.03.2018 № 460] Available at: <http://www.nerc.gov.ua/?id=24450> (accessed 20.09.2018).
2. *Perelik sub'yektiv gospodaryuvannya, yaki otry`maly` licenziyi na pravo provadzhennya diyaly`nosti iz zberigannya pry`rodnogo gazu ... stanom na 14.07.2017* [List of business entities that have received licenses for the right to conduct natural gas storage activities... as of July 14, 2017] Available at: http://www.nerc.gov.ua/data/filearch/litsenziini_reestry/perelik_gaz.pdf (accessed 25.09.2018).
3. *Oficijny`j sajnt NAK «Naftogaz»* [Official website of Naftogaz] Available at: www.naftogaz.com (accessed 20.09.2018).
4. *Ekonomichna ency`klopediya: U tr`ox tomax.* [Economic Encyclopedia: In three volumes] T. 1. / Redkol.: S.V. Mocherny`j (vidp. red.) ta in. – K.: Vy`davny`chy`j centr “Akademiya”, 2000. – 864 s.
5. *Rozraxunky` BRDO na osnovi dany`x NKREKP ta NAK «Naftogaz Ukrayiny`»* [BRDO calculations based on data from the National Commission for Regulation of Economic Competition and Naftogaz of Ukraine] Available at: <https://regulation.gov.ua/dialogue/energetika/9-rinok-postavki-prirodnogo-gazu> (accessed 27.09.2018).
6. *Sy`stemny`j pereglyad yakosti derzhavnogo regulyuvannya «Rozdribnogo ry`nku pry`rodnogo gazu»* [Systematic review of the quality of state regulation of the "Retail market of natural gas"] Available at: https://issuu.com/office_brdo/docs/74762b6b22d087 (accessed 2.10.2018).
7. *Zvit pro rezul'taty`diyaly`nosti NKREKP u 2017 roci* [Report on the results of the activities of the NKREKP in 2017] Available at: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjZ0vGSysrsAhXIpIsKHafdB0sQFjAAegQIBRAC&url=http%3A%2F%2Fwww.nerc.gov.ua%2Findex.php%2Fdata%2Ffilearch%2FMaterialy_zasidan%2F2017%2F%3Fid%3D31942&usg=AOvVaw3r3BkDuFwNHntdrZYteFGw (accessed 20.10.2018).